

**ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING “BOBURNOMA” ASARIDA
SARHADLARIGA QARASHLI BO’LGAN HUDUDLARNING GEOGRAFIK VA
IJTIMOIY HOLATI**

Abdurasulova Mehribon Ekinovna

Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zahriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida sarhadlariga qarashli bo’lgan hududlarning geografik va ijtimoiy holati haqidagi ma’lumotlar keltirilgan bo’lib, “Boburnoma”dan Markaziy Osiyo va Shimoliy Hindistonning tarixiy-geografiyasiga tegishli ma’lumotlar, hususan, o’lkaning ma’muriy-hududiy holati, oronim (tog‘, vodi, dasht va cho’llari) va gidronimlari (suv ma’danlari), oykonimlari (shahar va qishloqlari), xayvonot va o’simliklar olami, etnik-hududiy holati geografiyasi, umuman olganda, tarixiy toponimiyasi haqida keng ma’lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: Boburnoma, Pokiston, Sulton Ibrohim, Panjob o’lkasi, tarixiy geografiya, toponimlar, gidronimlar.

Hozirgi vaqtda dunyo ilm-fanida tabiatni, jumladan, uning geografik tarixini o’rganish, inson faoliyati bilan bog’liq tabiiy jarayonlardagi qator muammolar – ya’ni tabiatni asrab-avaylash, muhofaza qilish, atrof-muhitni ko’kalamzorlashtirish, ekologik ekologik holatni yaxshilash va sog’lomlashtirish, tabiiy resurslar (boyliklar)dan oqilona foydalanish va boshqa shu kabi muammolarni bartaraf etish dolzarb masalalardan biri bo’lib qolmoqda. Bu muammo respublika hukumatining siyosiy e’tiboridan ham chet qolmagan. O’zbekistonda sobiq sovet davrida nomlari unutilgan tarixiy joylarni aniqlash, toponimik nomlarini qayta tiklash borasidagi ham qator amaliy ishlar ham olib borilmoqda. Bu borada geografik, shu jumladan, tarixiy geografik bilimlarga bo’lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Ma’lumki, “Boburnoma” chig’atoy-turkiy tilida yozilgan va unda arab, fors va hind tillaridan ham keng foydalanilgan. Ushbu tarixiy-madaniy meros XIV–XVI asrlar davri tarixini o’rganishda muhim manba sifatida xizmat qiladi va uni har tomonlama tadqiq qilish, chuqur o’rganish zarurligi O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev qarorida ham o’z aksini topgan. Mazkur toponimlar hududiy jihatdan asosan Markaziy Osiyo (Movarounnahr, Xuroson va Afg’oniston), Pokiston va Shimoliy Hindiston hududiga to’g’ri keladi. “Boburnoma”dan Markaziy Osiyo va Shimoliy Hindistonning tarixiy-geografiyasiga tegishli ma’lumotlar, hususan, o’lkaning ma’muriy-hududiy holati, oronim (tog‘, vodi, dasht va cho’llari) va gidronimlari (suv ma’danlari), oykonimlari (shahar va qishloqlari), xayvonot va o’simliklar olami, etnik-hududiy holati geografiyasi, umuman olganda, tarixiy toponimiyasi haqida keng

ma'lumotlar olsa bo'ladi. Ma'lumki, Pokiston va Hindiston hududidagi tarixiy viloyat – Panjob o'lkasi 1398-yilda Amir Temur tomonidan ishg'ol qilinib, uning davlati tarkibiga kiritilgan edi. Dehli sultonlarining bu yerdagi sobiq mulklarini boshqarish huquqi Sohibqiron tomonidan Sayid Xizr xonga topshirilgandi. Keyinchalik, uning o'g'li Muborakshoh (1421–1434) hukmronligi davrida ham bu yerlardan tushgan daromadlarning bir qismi soliq sifatida temuriylarga to'lab borilar edi. Shu asosda “Buyuk Temur zabt etgan o'lkalarning qonuniy vorisi” sifatida Bobur, bu viloyatlarni “yo kuch bilan yoki tinchlik yo'l bilan” temuriylar tasarrufi ostiga qayta kiritish va idora etishni maqsad qilgandi: “Chun hamisha Hinduston olmoq xotirda edi, bu bir necha viloyatlarkim, Bhira va Xushob va Chanob va Chanut bo'lg'ay, necha mahal turk tasarrufida edi, bularni xud mulkimizdek tasavvur qilur yeduk. Zo'r bila yo sulh bila o'zimizning mutasarrif bo'lurimizg'a mutayaqqin yeduk. Bu jihattin bu tog' eli bila yaxshi maosh qilmoq vojib va lozim edi”. Shu sabab, Bobur bu yerdagi mahalliy aholini tinchlantirish va ko'nglini hotirjam qilish maqsadida, o'z askarlarini bu hududni talon-taroj qilish va aholisiga zarar keltirishni qat'iy taqiqlaydi: “Farmon bo'ldikim, hech kim bularning gala-qoralarig'a, bal ki ip uchi, igna sinurlariga atrof va navohida zarar va nuqson yetkurmasun”. Ushbu maqsadlarni ko'zlab, Bhira viloyatiga Boburning vakili Abdurahimbek yuboriladi. Natijada Bhira hukmdori Alixon (Lahor hukmdori Davlatxonning o'g'li) Boburga shaharni qarshiliksiz topshiradi. Ayni vaqtda, Bobur Temur avlodlariga tegishli bo'lgan barcha yerlarni, ya'ni Bhira va unga tutash bo'lgan Panjob viloyatlarini qaytarib berishni talab qilib, Mavlono Murshidni Dehliga, Sulton Ibrohim huzuriga elchi qilib jo'natadi. Biroq, Panjob hokimi Davlatxon Lo'diy Boburning mazkur elchisini Lahorda to'xtatib, turli bahonalar bilan ushlab qoladi. Bobur Jelam va Chinob daryolarini kechib o'tib, Lahorga qarab yo'l oladi. Dehli tomondan ham, Davlatxonga jazo berish uchun Sulton Ibrohim Lo'diyning Bahodirxon, Muborakxon Lo'diy va Biharxon Lo'haniy boshchiligidagi qo'shini yaqinlashib kelayotgan edi. Davlatxon qo'rqqanidan Lohorni tashlab chiqib ketishga majbur bo'ladi. Bobur Shashkuruh nomli mavzega yetganda Sulton Ibrohimning bu qo'shini bilan to'qnashib, g'alaba qozonadi. Lohurda to'rt kun turib, janubga qarab qo'shin tortadi, qisqa fursatda Dipalpur va Sahrind (Sarhind) ham egallanadi. Bu yerda Boburga Davlatxon o'z o'g'illari bilan itoatlik maqomida kelib qo'shiladi. Biroq, Bobur Davlatxonga Lohur taxtini qaytarib bermaydi. Zero u Davlatxonning asl rejasidan, makr-hiylalaridan ogoh edi. Shu sabab, Davlatxonga otasining boshqa yerlarni – Jalandhar va Sultonpur shaharlarini in'om etadi. Bundan Davlatxon norozi edi, sababi u Boburni qaytib ketishiga qattiq umid bog'lagandi va qanday yo'l bilan bo'lsa ham uni ortga, Kobulga qaytib ketishiga sabablar axtarib turardi. Boburning Pokiston yerlariga, hususan, Panjobga qilgan yurishi o'z natijalariga ko'ra ancha muvaffaqiyatli kechgan edi, chunki u Bhira, Xushob, Chinob hududini o'z davlati tasarrufiga kiritib, barcha joylarda yaqin safdoshlari orasidan vakillarini tayinlagandi: “Bhira viloyatini

Hindubekka.... Chanob viloyatini Husayn ikrakka inoyat qilib berduk... Bhira bila Sind daryosining orasidag‘i viloyatlarni va ellarni, misli, Qorluq, Hazora, Haatiy, G‘ayosvol va Keb Muhammad Ali jang-jangga inoyat bo‘ldi”. Bu hududning barchasi katta strategik ahamiyatga ega edi, chunki Bhira shahri “Hindustanga kirish eshigi” hisoblanardi. Ayni paytda Qandahor va Badaxshondagi vaziyat murakkablashib, Boburni Kobulga qaytib ketishiga sabab bo‘ladi. Bundan foydalangan Davlatxon esa, Boburning bu yerdagi noiblariga qarshi qo‘shin tortib, Sultonpur, Dibalpur, Sialkot va Kalanjar qo‘rg‘onlarini qayta egallab oladi. 1525-yil oxiriga kelib, Boburning qo‘l ostida faqatgina Lohur viloyati qolgan edi. Panjobning qolgan hududlari yana Davlatxon va uning to‘ng‘ich o‘g‘li G‘ozixonga o‘tib ketgandi. 1525-yilning noyabrida Bobur Panjob masalasini hal qilish hamda Hindistonning qat‘iy ravishda fath etish maqsadida Kobuldan yo‘lga chiqadi. Bu Boburning Hindistonga qilgan beshinchi va so‘nggi, hal qiluvchi yurishi edi. Boburning 1526-yil 21-aprelda Panipat maydonidagi Sulton Ibrohim ustidan ishonchli g‘alabasi Pokiston va Shimoliy Hindistonda, Dehli sultonligining salkam 300 yillik tarixiga yakun yasab, Lo‘diylar sulolasi hukmronligiga chek qo‘ygan so‘nggi zarba bo‘ldi. Boburning o‘zi ham mazkur g‘alabasini iste‘dodi, shaxsiy mahorati va tajribasidan emas, balki kamtarona tarzda, “taqdirning unga ko‘rsatgan inoyatidan” deb biladi: “Bu hol va bu quvvat bila tavakkul qilib, o‘zbekdek yuz ming qari yog‘iyni orqada qo‘yub, Sulton Ibrohimdek qalin cheriklik va vase’ mulkluk podshoh bila ro‘baro‘ bo‘lduk. Tavakkulimizga yarasha Tengri taolo ranj va mashaqqatimizni zoyi’ qilmay, mundoq zo‘r g‘animni mag‘lub qilib, Hindustondek keng mamlakatni maftuh ayladi. Bu davlatni o‘zumizning zo‘r va quvvatidin ko‘rmasbiz, balki Tengrining mahzi lutf va shafqatidindur va bu saodatni o‘zumizning sa’y va himmatidin bilmasbiz, balki Tengrining ayni karam va inoyatidindur”. Shuni alohida qayt etish lozimki, Bobur tomonidan Pokiston va Hindiston yerlarini zabt etilishiga oid ma’lumotlar “Boburnoma” asari asosida o‘rganish ishlari olib borilib, qator tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Bu esa tarixiy ma’lumotlar asosida hududlar haqida bilimlar oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – T.: O‘qituvchi, 2012.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon. – T.: Fan, 1994.
3. Zahiriddin Muhammad Bobur xazinalari. Mubayyan va nasriy bayoni. – T., 2014.
4. Mirzo Muhammad Haydar Ayoziy. Tarixi Rashidiy. – T.: O‘zbekiston, 2011.

5. Azimjonova S. Gosudarstvo Babura v Kabule i Indii. – M.: Nauka, 1977.
6. Azimjonova S. “Boburnoma” qanday yozilgan? // Guliston, 1990.
7. Bo‘riyev O. Temuriylar davri yozma manbalarida Markaziy Osiyo tarixiy geografiyasi. – T.: Mumtoz so‘z, 2017.